

лобіюються, вочевидь ще більше полегшать їм уникнути відповідальності – наприклад, прийняття закону про множинне громадянство. За таких обставин, боротьба з корупцією виглядає як «замкнуте коло», і напрошується знов аналогії щодо боротьби з мафією, яку не можливо побороти, а лише очолити ...

Шакур Василь Іванович,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України, голова Координаційного
бюро з проблем кримінології НАПрН
України, голова Київського міського
осередку ВГО «Асоціація кримінального
права України»

ПРАВОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Нещодавно виповнилося 30 років відколи Україна набула статусу незалежної держави. В Україні на зламі 1991–1992 років серед тодішньої когорти політичних діячів панувала ейфорія форсованої лібералізації і «шокової терапії». Спираючись у своїй діяльності на такі загальні категорії, як «правова держава», «загальнолюдські цінності», «менталітет народу», «ринкові відносини» тощо, часто-густо вони не мали чіткого уявлення про конкретний зміст цих понять, особливості їхньої реалізації в специфічних умовах української дійсності. У каламутній воді політичних пристрастей, безладдя, хаосу, безконтрольної приватизації, грабунку національного багатства якраз і вирости перші паростки корупції.

У сфері економіки відбулися глибокі трансформації, руйнування комунальної та державної форм власності й становлення на їх руїнах приватної, у першу чергу великої власності. Нині практично приватизовано майже все майно, що належало до комунальної і державної власності. При цьому унаслідок недосконалого законодавства щодо оцінки вартості та непрозорого механізму приватизації об'єктів власності цей процес завершився зосередженням національного багатства у володінні невеликої кількості людей.

Нагадаємо, що 16 липня 1990 року Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет, якою «виражаючи волю народу України», а також «прагнучи створити демократичне суспільство» та «визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України», проголосила державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах Згідно з розділом II Декларації громадяни

Республіки всіх національностей становлять народ України; народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці; повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад Української РСР. Декларація закріпила право власності Українського народу: «Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян».

Пристаючи до приватизації об'єктів майже всіх сфер власності, влада з невідомих причин не провела оцінку національного багатства. Як відомо, національне багатство є нагромадженням запасом ресурсів та благ, який виступає пріоритетним визначником результатів економічної діяльності та можливостей нації щодо майбутнього соціально-економічного розвитку. Воно формує матеріальну і духовну культуру нації та її найвищу цінність – людину. В різні періоди існування людства змінювалась увага дослідників до цієї макроекономічної категорії від широкої популярності до повного забуття. Адже національне багатство поповнюється відображенням економічного, соціального, екологічного прогресу чи регресу суспільства. Відповідно до зміни пріоритетів та джерел економічного зростання важливого значення набувають тенденції його гуманізації та екологізації. На початку третього десятиліття ХХ століття дещо посилювалась увага економістів та статистиків до методологічних проблем оцінки національного багатства. Актуальність їх розв'язання підкреслюють дослідження, здійснені ООН (спеціалістами Статистичної комісії та Світового банку). Саме в межах цієї міжнародної організації узагальнюється світовий досвід таких досліджень, виробляються рекомендації для обчислення відповідних статистичних показників та здійснюються їх експериментальні оцінки. В свою чергу, в 2019 році уряд України намагався здійснити на жаль невдалі спроби оцінки національного багатства України.

Після розпаду СРСР піділ національного багатства відбувався за так званою «територіальною ознакою». Внаслідок цього до Росії перейшло 60 % загального обсягу національного багатства СРСР, до України – 16 %, Білорусії – 3,6 %, в республіках Прибалтики залишилось 3,2 %, середньоазіатським республікам – більше 11 %, закавказьким республікам – 3,9 % «загальносоюзного» національного багатства. На передній план вийшла проблема оцінювання національного багатства та використання його з метою здійснення економічного аналізу та у прогнозуваннях. Між тим, її розв'язанню перешкоджає глибока економічна криза, яка й донині супроводжується

гіперінфляцією, та переходом української статистики на систему національного рахівництва.

Протягом трьох десятиріч років влада так і не спромоглася закріпити в Конституції України правовий статус національного багатства, та розробити методологію його оцінки.

Тому й донині національне багатство України в офіційній статистиці відображається не повністю, залишаючи поза увагою людський фактор, що привело до так званого «проїдання» і фактичної втрати багатьох його елементів.

Відсутність єдиної системи оцінки національного багатства та недосконалість методик його обчислення викликає необхідність формувати власний системний підхід, який був би зорієнтованим на усунення кримінологічних чинників, що сприяють корупції, правдиве відображення економічних пропорцій і тенденцій розвитку, уніфікацію методології та принципів здійснення оцінки національного багатства та його елементів в рамках розширеної концепції національного багатства.

Пригадаємо, що у першій половині 1990 років Україна втратила практично увесь свій морський і річковий флот, більшу частину повітряних суден цивільної авіації, значну частину військового майна. За непрозорим порядком відбулася приватизація обласних енергетичних компаній, газових і електричних мереж.

Попередня влада, у середині 2015–2017 років, вдалася до безпрецедентного за своїм цинізмом знищення банківської системи, активами якої заволоділи окремі чиновники і політики, за ціною у десятки, а то й в стоні разів нижче їх реальної вартості.

Тим часом, у розвинутих країнах кожен клаптик землі, кожна споруда, кожен верстат, кожен товар має відображення в документі про власність, який є видимою верхівкою великого прихованого процесу, що пов'язує всі ці активи з рештою економіки і мінімізує корупційні ризики.

Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5,7 % території Європи. Із 60,3 млн гектарів майже 70 % становлять саме сільськогосподарські угіддя з високою родючістю. Такі показники підтверджують економічний потенціал, однак при цьому вимагають впровадження відповідальної і афективної моделі раціонального використання землі та об'єктивної, неупередженої оцінки земельних ресурсів як складової національного багатства.

Україна належить значна частина світових запасів чорноземів, вартість яких в умовах постійного зростання дефіциту якісного продовольства на глобальному рівні важко переоцінити. Виведення землі сільськогосподарського призначення з режиму власності Українського народу призведе до того, що земля слугуватиме не засобом забезпечення конституційної мети і завдань держави, які визначено під час здійснення установчої влади від імені Українського народу, а становитиме пряму загрозу відчуження землі на користь іноземного капіталу та фактичне перетворення України на сировинну колонію.

До належної оцінки національного багатства України спонукають також дослідження зарубіжних вчених. Так, за підрахунками швейцарських вчених, Україна має великий потенціал національного багатства, причому на фоні зубожіння більшої частини населення.

Останніми роками у рейтингах щодо оцінки світового багатства, де фігурує Україна, вона поступово здає свої позиції. Нещодавно опублікована доповідь Науково-дослідного інституту швейцарської фінансової групи Credit Suisse «Звіт про глобальне багатство» (Global Wealth Report) спричинила песимістичні настрої щодо перспектив України, які зводяться до того, що громадяни України бідніші за європейців у 18 разів і це на фоні коли, імпорт в Україну дорогих автомобілів зростає, а капітал з України витікає в офшорні зони у розмірі, який майже дорівнює щорічному державному бюджету України.

Розрив між багатими і бідними приголомшує, а майнова нерівність породжує конфлікти у суспільстві, недовіру до влади тощо. За сукупним багатством Україна посідає 58 місце із 138 країн світу (попереду Аргентина, позаду Марокко) – його розмір, на думку спостерігачів, складає \$308 млрд. Для порівняння, це майже втричі більше ніж офіційний ВВП України (\$131 млрд).

В Україні дослідники нарахували 21 тисячу 306 мільйонерів. Ця кількість забезпечила нашої країні 56 місце в рейтингу (попереду Казахстан, позаду Угорщина і знов Аргентина). Цікаво, що вітчизняна офіційна статистика за 2018 рік зафіксувала лише 4817 мільйонерів. Між тим, швейцарці прогнозують за 5 років збільшення в Україні кількості мільйонерів до 31 тисячі осіб.

Зауважимо, що це відбувається під супроводом так званих реформ митної та податкової служби, судової системи, органів, які мають боротися з корупцією, а насправді самі нерідко перетворюються на джерело корупції, що негативно позначається на міжнародному рейтингу нашої держави. Це також впливає на свідомість громадян, які з кожним роком все більше відмовляються довіряти як органам правопорядку та прокуратури, так і правосуддю. І мабуть мають для цього всі підстави, бо станом на червень 2020 рік Україна посідала 148 сходинку між Венесуелою та Нігерією із 163 позицій за міжнародним рейтингом найнебезпечніших для життя країн під назвою Global Peace Index. Ви тільки вдумайтесь, в цьому рейтингу нас обігнали такі Африканські країни як Зімбабве та Нігерія! Нагадаємо, що шість років тому Україна посідала 144 сходинку, з 2010 по 2013 році – 120, а у 2009 році ще більш привабливішу – 118!

Окремо зупинимося на такій важливій складовій національного багатства, як людський капітал. Успадковане з давніх часів зневажливе ставлення до людини в Україні гальмує її нормальний розвиток.

Високо розвинуті країни набагато інтенсивніше використовують свій людський капітал, який є основним стратегічним ресурсом держави та домінуючим фактором інноваційного розвитку. Крім того, його застосування супроводжується малим споживанням природних ресурсів (менше 20 %). Саме людський капітал визначає ефективність і

конкурентоспроможність економіки, можливості створення високоякісних товарів і послуг, темпи науково-технічних змін. Нерівномірне розміщення і поступове вичерпання природних запасів призвело до того, що країни з однаковим рівнем розвитку мають приблизно однакову виробничу і фінансову забезпеченість. Тому державі потрібно збільшувати витрати на освіту, кваліфікацію, здоров'я, поліпшення житлових умов і інших сторін рівня життя населення, розширювати «середній клас», що сприятиме збільшенню «інвестицій в людину» як на рівні сім'ї, так і в суспільстві. Ці інвестиції призведуть до нагромадження і споживання суспільством певного обсягу «людського капіталу», який забезпечить зростання кількості вироблених товарів і наданих послуг, підвищення рівня доходів населення. Адже підготування і випуск на ринок праці освіченої, творчої та активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є однією із першооснов життєдіяльності української економіки.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити на тому, що правова невизначеність національного багатства нині є одним із основних чинників корупції і її невичерпним джерелом.

Руйнівна дія корупції призводить до падіння престижу й авторитету влади на всіх рівнях, деформації моральних основ суспільства, зниження поваги громадян до закону, втрати соціальної солідарності, поширення в соціумі настроїв політичної апатії й цинізму, правового нігілізму та індиферентності, зростання рівня злочинності. Зрощування корумпованої частини державних службовців із тіньовими кримінальними колами становить безпосередню загрозу національній безпеці й конституційному ладу, веде до зменшення потенціалу інститутів громадянського суспільства, порушення прав людини, дискредитує державу на міжнародному рівні. Тому кожна держава намагається знизити рівень цієї соціальної патології, унеможливити корупційне зловживання владою, що вражає і призводить до незворотних змін в усіх сферах суспільного життя.

Нині корупція стала одним із основних джерел деструктивності влади, наслідки діяльності якої можуть бути трагічними для функціонування політичної системи суспільства та життя людей. Тому серед питань, що потребують розгляду, зважаючи на її суспільну значимість, актуалізується проблема дослідження сучасного стану корупції через призму правової невизначеності національного багатства України.

Характеризуючи правову невизначеність національного багатства як джерело корупції, необхідно вирішити наступний комплекс невідкладних завдань:

- законодавчо врегулювати визначення національного багатства до складу якого має входити фізичний капітал, природні ресурси та людський капітал;

- провести оцінку якості національного багатства;

- на законодавчому рівні закріпити механізми, які б гарантували кожній людині і майбутнім поколінням однакове право на отримання

доходу від використання невідновних природних багатств, оскільки національне багатство – власність кожного українця;

– передбачити кримінально-правовий захист національного багатства.

Список використаних джерел

1. Богатые стали богаче: как росло глобальное неравенство в последние годы. URL: <https://www.rbc.ru/society/22/01/2018/5a6585569a79471d6f4dfbee>.

2. Генсек ООН заявил о сосредоточении половины богатств мира у 26 человек. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5f1324139a794757fe550af8>.

3. Квак М. В. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. № 1. С. 29–36. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26747/1/%d0%9a%d0%b2%d0%b0%d0%ba%20%d0%9c..pdf>.

4. Сахань О. М. Корупція в сучасній Україні як джерело деструктивності влади. *Вісник Національного університету «Одеська академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 4 (27). С. 112–129. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14588/1/Sahan_112-129.pdf.

Гончаров Сергій Михайлович,
заступник Міністра внутрішніх справ
України

СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ ЯК НЕЗАЛЕЖНИЙ ІНДИКАТОР РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЗДІЙСНЮВАНИХ В МВС АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ

У даній статті розкриваються питання, пов'язані з оцінкою здійснюваних антикорупційних заходів у державному органі, зокрема в МВС, висвітлюються основні результати соціологічного опитування щодо корупції в МВС як одного із джерел отримання інформації для ідентифікації корупційних ризиків у діяльності Міністерства та суб'єктів системи МВС.

Матеріал, викладений у цій статті, буде корисним, насамперед, для працівників уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, що наразі функціонують у суб'єктах системи МВС, а також для уповноважених підрозділів інших державних органів та юридичних осіб.

Норми частини другої статті 61 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [1], зокрема, зобов'язують керівників, засновників (учасників) юридичної особи, у тому числі у державних органів, забезпечувати регулярну оцінку корупційних ризиків у її діяльності і здійснювати відповідні антикорупційні заходи. Для оцінки корупційних ризиків можливе залучення незалежних експертів.